

Н.Ю. Подольчак, Р.В. Шуляр, Т.В. Мирончук
 Національний університет “Львівська політехніка”

**МАРКЕТИНГОВІ ПІДХОДИ
 В ЦІНОУТВОРЕННІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ
 (на прикладі Інституту комп’ютерних технологій,
 автоматики та метрології Національного університету
 “Львівська політехніка”)**

© Подольчак Н.Ю., Шуляр Р.В., Мирончик Т.В., 2006

Розглянуто існуючі підходи до ціноутворення освітніх послуг. Оцінено основні переваги та недоліки їх використання. Визначено оптимальну, мінімальну та максимальну вартість навчання з точки зору споживача в Інституті комп’ютерних технологій, автоматики та метрології Національного університету “Львівська політехніка” із використанням маркетингового підходу. Зроблено висновки щодо основних напрямів покращання умов навчання в Національному університеті “Львівська політехніка”.

It was considered approaches in pricing of educational services. Main advantages and disadvantages of them are evaluated. From the point of view of consumer it was found out the optimal, maximal and minimal value of educational services in Institute of computer technologies, automation and metrology of Lviv National Polytechnic University. Main ways of Lviv National Polytechnic University educational condition improvement are shown in the article.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку сфери освітніх послуг, зокрема: впровадження комерційної форми навчання у державних вищих навчальних закладах (ВНЗ), перехід окремих навчальних підрозділів державних ВНЗ на внутрігосподарський розрахунок, посилення конкуренції серед вищих закладів освіти через зниження рівня народжуваності в державі тощо зумовлюють актуальність та необхідність ретельного вивчення проблеми визначення вартості освітніх послуг.

Серед основних груп освітніх послуг, що надаються державними ВНЗ на платній основі, доцільно виділити довузівську підготовку абітурієнтів, навчання вітчизняних та іноземних студентів, перепідготовку та підвищення кваліфікації спеціалістів, виконання госпдоговірних робіт, проведення тренінгів, семінарів, навчальних курсів тощо. Вичерпний перелік платних послуг, що можуть надаватися закладами освіти, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.97 р. № 38 “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами”.

З-поміж низки освітніх послуг, право надання яких передбачено згаданою Постановою, особливе місце посідає право державних ВНЗ здійснювати навчання вітчизняних та іноземних студентів понад державне замовлення в межах ліцензійного обсягу прийому (на умовах контракту з фізичними та юридичними особами), оскільки, за оцінками експертів, надходження коштів від платного навчання студентів становить близько 80 % від загальної суми позабюджетних грошових надходжень ВНЗ [15, с. 43].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику ціноутворення освітніх послуг розкривають у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: А. Бадан [1], Я. Воловець [2], Т. Жорняк [3], А. Жук [4], Н. Желябін [4], М. Ревун [4], Л. Кондрашова [6], Г. Хаєта [7], Ю. Ляшенко [8], В. Безрученко [8], Н. Малхорта [9], В. Пальчиков [10], А. Черенков [14], Т. Левина [14], В. Шпотенко [15], О. Юлдашев [16] та ін. Вивчення робіт зазначених авторів дало змогу виявити існування двох основних підходів до визначення плати за навчання:

– класичний підхід, що полягає у встановленні вартості навчання, передусім із врахуванням впливу таких чинників, як собівартість надання освітніх послуг, вартість навчання в конкуруючих ВНЗ, і в останню чергу – із врахуванням корисності визначеної освітньої послуги для її споживача;

– маркетинговий підхід, що передбачає першочергове врахування в процесі визначення ціни освітніх послуг таких чинників, як корисність для споживача пропонованої йому послуги, готовність останнього сплачувати за неї визначену величину грошових коштів.

Проявом класичного підходу до ціноутворення освітніх послуг є думка окремих науковців, які зазначають, що ціна навчання має бути не меншою від витрат на навчальний процес та не більшою (такою самою), ніж у сусідніх закладах [2, с. 68]. Подібна ідея встановлення величини плати за навчання на засадах затратного принципу закладена у спільному наказі Міністерства освіти, Міністерства фінансів, Міністерства економіки України від 27.11.97 р. № 383/239/131 [15, с. 45]. Сутність затратного принципу ціноутворення освітніх послуг полягає у тому, що на першому рівні формування ціни послуги встановлюється мінімальна межа величини вартості навчання, яка не може бути нижчою від суспільно необхідного рівня валових витрат закладу освіти (на заробітну плату, нарахування на неї, господарських, канцелярських та навчальних витрат тощо) [15, с. 45].

Використання класичного підходу в ціноутворенні освітніх послуг має деякі істотні недоліки. Один з них полягає у складності спрогнозувати витрати навчального закладу на підготовку студента на термін 4–6 років, що пов'язано зі складністю передбачити рівень інфляції, можливі зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищах навчального закладу, а також з особливостями підготовки спеціалістів окремих спеціальностей (наприклад, комп'ютерних технологій), які вимагають постійного оновлення основних та оборотних активів відповідно до темпів науково-технічного прогресу з метою підготовки конкурентоспроможних на ринку праці спеціалістів. Дія вказаних чинників може зумовити збитковість діяльності навчальних закладів. При цьому ВНЗ не мають можливості змінювати вартість навчання студента за зміни витрат на його підготовку, оскільки згідно з пунктом 5 статті 61 Закону України “Про освіту” визначено, що розмір плати за весь термін навчання, підготовку, підвищення кваліфікації кадрів або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється у договорі (формується як договірні ціна) і не може змінюватись упродовж всього терміну навчання чи надання іншої освітньої послуги [5]. Вирішувати описану проблему окремі науковці пропонують шляхом створення навчальними закладами резервів за допомогою розміщення тимчасово вільних коштів витрат майбутніх періодів на депозитному рахунку в банку, що не суперечить чинному законодавству [15, с. 50].

Іншим недоліком використання класичного підходу, на нашу думку, є його невідповідність основному завданню навчального закладу, яке полягає у виконанні соціальної функції формування особистості як основного елемента інституційно-інтелектуальної системи держави.

Так, встановлення ціни навчання на рівні витрат навчального закладу за умов низької платоспроможності населення може зумовити недостатній попит на навчання на одних спеціальностях та надлишковий попит – на інших.

Однак не слід забувати, що більшість суб'єктів господарювання в умовах ринкової економіки заробляють кошти не на основному продукті, а на продуктах-комплементах, сервісному обслуговуванні, наданні супроводжуючих послуг. Аналогічно вищі навчальні заклади мають потенціал заробляти кошти для часткового покриття витрат на підготовку студентів на нерентабельних для ВНЗ, однак дуже важливих з точки зору розвитку суспільства та становлення держави спеціальностях за рахунок встановлення вищої плати за навчання на напрямах, що користуються надлишковим попитом у споживачів освітніх послуг.

Усунути вищерозглянуті недоліки ціноутворення освітніх послуг на основі врахування витрат ВНЗ можна за допомогою використання маркетингового підходу до встановлення вартості навчання, який, як вже зазначалося, ґрунтується на першочерговому врахуванні в процесі ціноутворення готовності споживача сплачувати визначену суму грошових коштів за ту чи іншу освітню послугу.

Одним із методів визначення оптимальної вартості навчання з погляду споживача є метод Ван Вестендорпа. За оцінками науковців та аналітиків цей метод має низку переваг порівняно з іншими методами ціноутворення з точки зору його результативності, якості отриманих результатів, затрат часу та ресурсів [14]. Його використання уможливорює визначити не лише оптимальний рівень ціни навчання з погляду споживача, але й встановити ліміти максимального та мінімального рівнів ціни, в межах яких доцільно змінювати вартість навчання під впливом інших ціноутворюючих чинників.

Визначення вартості навчання згідно з методом Ван Вестендорпа проводиться за результатами анкетування споживачів освітніх послуг. При цьому перед початком анкетування доцільно встановити, чи ознайомлені респонденти із особливостями процесу навчання на спеціальностях щодо вартості навчання, на яких проводиться опитування, в інших закладах освіти, чи відома їм ситуація на ринку освітніх послуг щодо рівня цін та якості навчання. Для виявлення того, чи ознайомлені респонденти з темою анкетного дослідження, можна скористатися фільтрувальними запитаннями. У разі недостатньої поінформованості респондентів щодо об'єкта опитування, інтерв'юер повинен об'єктивно їх повідомити про особливості надання визначених освітніх послуг в інших навчальних закладах [9, с. 376].

Формулювання цілей статті. Метою цієї роботи є розкриття особливостей використання маркетингового підходу до ціноутворення освітніх послуг на прикладі Інституту комп'ютерних технологій, автоматики та метрології Національного університету "Львівська політехніка".

Виклад основного матеріалу. Для досягнення мети було проведено анкетування 80 студентів I–IV курсів комерційної та бюджетної форм навчання ІКТАМ (табл. 1).

Таблиця 1

Структура респондентів за академічними групами та формами фінансування навчання

Група	Кількість опитаних студентів		
	бюджетна форма навчання	комерційна форма навчання	Разом
ІБ-14	15	4	19
КС-21	16	2	18
ІБ-32	12	7	19
КС-43	13	11	24
Разом	56	24	80

Опитування студентів проводилось із використанням розробленої співробітниками Лабораторії управління ВНЗ Національного університету "Львівська політехніка" анкети, яка включає в себе два блоки запитань. Перший з них містить запитання, спрямовані на отримання основної інформації і безпосередньо стосуються вартості навчання. Другий блок спрямований на отримання кваліфікаційної інформації і містить запитання щодо віку респондентів, спеціальності, яку вони здобувають, умов навчання в НУ "Львівська політехніка", побутових умов проживання тощо. Анкета побудована із врахуванням загальноприйнятої практики першочергового отримання основної інформації (перший блок запитань міститься на початку анкети) з тим, щоб уникнути ризику виникнення втоми чи роздратування респондентів у момент відповіді на запитання, які дають змогу зібрати інформацію, що відповідає цілям анкетування.

Пропонована студентам анкета пройшла попереднє тестування на невеликій вибірці респондентів з метою виявлення і вчасного виправлення помилок та недоліків, що могли б перешкодити досягненню цілі анкетування. Тестуванню підлягали усі елементи анкети, в тому числі зміст, складність, розміщення запитань.

Під час обробки відповідей на запитання щодо вартості навчання було використано згаданий вище метод Ван Вестендорпа. Вихідними даними для встановлення оптимальної, мінімальної та максимальної плати за навчання стали результати відповідей респондентів на питання, що вимагали від них зазначення такої вартості навчання, яка б була настільки високою, що вони відмовляться від навчання; настільки низькою, що викличе у них сумніви щодо якості навчання; максимально високою, однак яку вони готові сплатити; оптимальною для того, щоб вважати витрати на навчання вигідним інвестуванням коштів у власне майбутнє.

Встановлення оптимальної, мінімальної та максимальної плати за навчання було проведено для таких двох спеціальностей, які пропонуються в ІКТАМ, як інформаційна безпека (ІБ) та комп'ютерні системи (КС), оскільки студенти саме цих спеціальностей були охоплені анкетуванням (див. табл.1).

Результати опитування респондентів дали можливість сформулювати шість таких розподілів: А – дуже дорого, Б – дуже дешево, В – дорого, Ва – не дорого (додатковий розподіл до В), Г – дешево, Га – не дешево (додатковий розподіл до Г).

По осі Х було відкладено розмір плати за навчання, по осі У – відсоток респондентів. Точка перетину кривих “дорого” та “дешево” є точкою байдужості (Бд), кривих “дуже дорого” і “дуже дешево” – точкою оптимальної ціни (Оц), кривих “дуже дешево” і “не дешево” – точку граничної дешевизни (Гд), кривих “дуже дорого” і “не дорого” – точку граничної дороговизни (Гдор). Точка оптимальної ціни вказує на вартість навчання, за якої існує найменша ймовірність відмови студентів від навчання через високу його ціну. Точки граничної дешевизни та граничної дороговизни показують межі, в яких доцільно змінювати вартість навчання на різних спеціальностях, для різних студентів, за різних ринкових умов.

На рис. 1 відображено результати обробки відповідей студентів бюджетної форми навчання, що здобувають спеціальність “Інформаційна безпека”. Значення шуканих точок становлять: Бд – 2500 грн./семестр; Оц – 1900 грн./семестр; Гд – 1200 грн./семестр; Гдор – 3200 грн./семестр.

На рис. 2 відображено результати обробки відповідей студентів комерційної форми навчання, що здобувають спеціальність “Інформаційна безпека”. Значення шуканих точок становлять: Бд – 2800 грн./семестр; Оц – 1500 грн./семестр; Гд – 900 грн./семестр; Гдор – 3200 грн./семестр.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що оптимальною ціною навчання на спеціальності “Інформаційна безпека” є ціна в межах від 1500 до 1900 грн./семестр. Максимальною ціною, за якої не спостерігатиметься істотного впливу студентів, є ціна 3200 грн./семестр.

Для порівняння, плата за навчання на I–IV курсах в Інституті комп’ютерних технологій, автоматизації та метрології на спеціальності “Інформаційна безпека” на сьогодні становить 1900 грн./семестр, що відповідає оптимальному її значенню з погляду споживача. При цьому, враховуючи значення точки граничної дороговизни (3200 грн./семестр), слід відмітити існування значного резерву підвищення плати за навчання (понад 1000 грн./семестр), яке може бути проведене внаслідок зростання собівартості навчання у зв’язку із підвищенням заробітної плати викладачів, зростання загального рівня споживчих цін тощо.

Рис. 1. Визначення розміру плати за навчання на спеціальності “Інформаційна безпека” з позиції споживача (на основі відповідей студентів бюджетної форми навчання)

На рис. 3 відображено результати обробки відповідей студентів бюджетної форми навчання, що здобувають спеціальність “Комп’ютерні системи”. Значення шуканих точок становлять: Бд – 1500 грн./семестр; Оц – 1800 грн./семестр; Гд – 900 грн./семестр; Гдор – 2600 грн./семестр.

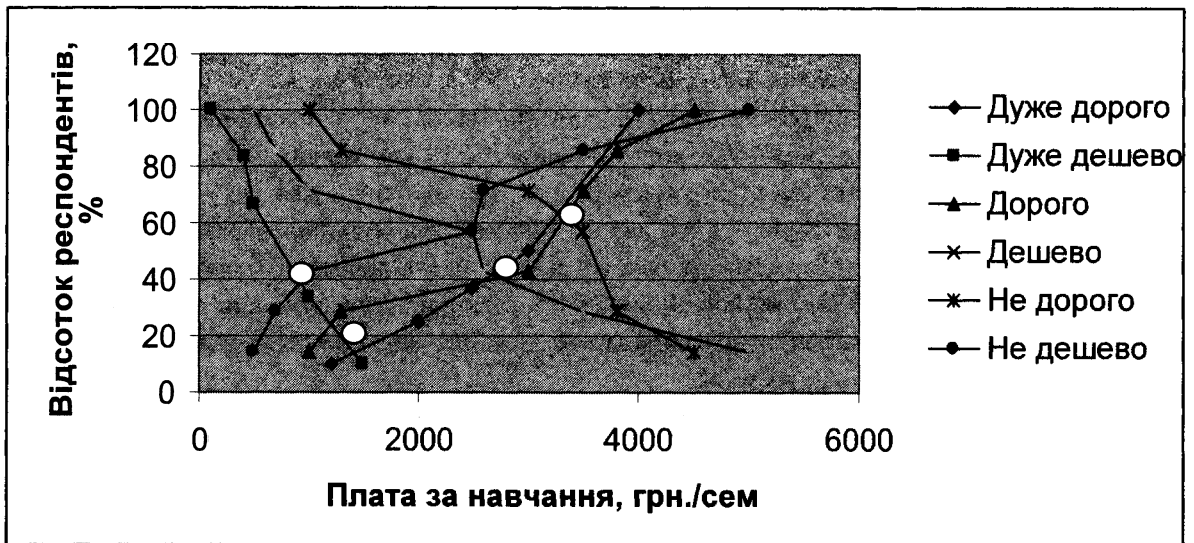

Рис. 2. Визначення розміру плати за навчання на спеціальності “Інформаційна безпека” з позиції споживача (на основі відповідей студентів комерційної форми навчання)

На рис. 4 відображено результати обробки відповідей студентів комерційної форми навчання, що здобувають спеціальність “Комп’ютерні системи”. Значення шуканих точок становлять: Бд – 1500 грн./семестр; Оц – 1100 грн./семестр; Гд – 800 грн./семестр; Гдор – 3500 грн./семестр.

Рис. 3. Визначення розміру плати за навчання на спеціальності “Комп’ютерні системи” з позиції споживача (на основі відповідей студентів бюджетної форми навчання)

Отже, оптимальною ціною навчання на спеціальності “Комп’ютерні системи” є ціна в межах від 1100 до 1800 грн./семестр. Максимальною ціною, за якої не спостерігатиметься істотного впливу студентів, є ціна 3500 грн./семестр.

На сьогоднішній день плата за навчання на I–IV курсах на спеціальності “Комп’ютерні системи” становить 1750 грн./семестр, тобто знаходиться в межах оптимальної ціни. При цьому, зважаючи на значення точки граничної дороговизни, можна говорити про те, що споживачі освітніх послуг готові сплачувати і вищу ціну.

Рис. 4. Визначення розміру плати за навчання на спеціальності "Комп'ютерні системи" з позиції споживача (на основі відповідей студентів комерційної форми навчання)

Проведене опитування студентів дало змогу також виявити готовність останніх сплачувати вищу ціну за навчання у разі підвищення його якості, покращання матеріально-технічного забезпечення ВНЗ, визнання диплому НУ "Львівська політехніка" у провідних країнах світу, забезпечення гарантованого працевлаштування випускників (табл. 2).

Таблиця 2

Визначення готовності студентів сплачувати вищу ціну навчання у разі покращання умов надання освітніх послуг у Національному університеті "Львівська політехніка"

Напрямок покращання умов надання освітніх послуг в НУ "Львівська політехніка"	Середній розмір плати за навчання, який готові сплачувати споживачі освітніх послуг у разі реалізації відповідного напрямку покращання умов їх надання	
	у грн./семестр	у відсотках до існуючої плати за навчання
Підвищення якості викладання	2350	130
Покращання матеріально-технічного забезпечення ВНЗ	3050	165
Визнання диплому ВНЗ у провідних країнах світу	2700	150
Забезпечення гарантованого працевлаштування випускників	3000	160

Як зрозуміло з табл. 2, пріоритетними напрямками покращання умов надання освітніх послуг в Національному університеті "Львівська політехніка" є покращання матеріально-технічного забезпечення ВНЗ та забезпечення гарантованого працевлаштування випускників.

При цьому, як показало анкетування, плату за навчання, що перевищує в середньому 4500 грн./семестр, студенти не готові сплачувати ні за яких умов.

Крім визначення рівня обґрунтованості існуючих розмірів плати за навчання на окремих спеціальностях ІКТАМ, завданням анкетування було також встановити основні причини, що сьогодні перешкоджають студентам успішно здобувати знання у НУ "Львівська політехніка" з метою виявлення напрямків покращання навчального процесу. Очевидним є те, що на якість навчання студента впливають як побутові умови, так і умови, що створені для здобуття освіти в НУ "Львівська політехніка".

В результаті анкетування було виявлено, що значна частина студентів (майже третина) проживають у гуртожитках (рис. 5), а отже, на якість їх навчання впливають створені для цього в гуртожитках університету умови.

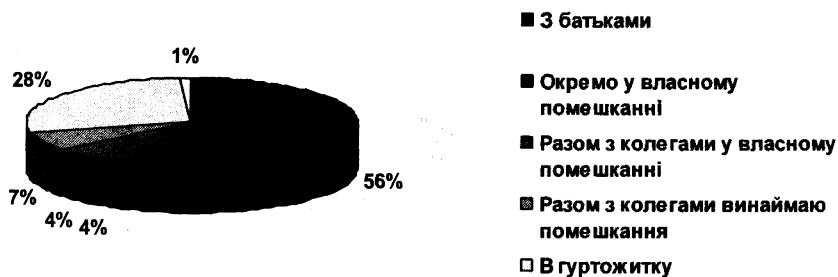

Рис. 5. Структура респондентів за місцем їх проживання

Свої побутові умови переважна більшість респондентів оцінила як позитивні (40 %) або задовільні (38 %) (рис. 6).

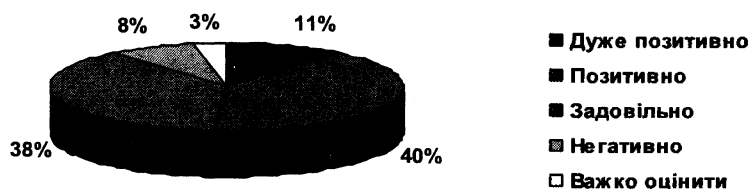

Рис. 6. Оцінювання респондентами своїх побутових умов

В результаті анкетування було також виявлено, що основними джерелами фінансування навчання студентів є кошти фізичних осіб (для 70 % опитаних) та стипендія (для 37 % опитаних). В середньому у власному розпорядженні студент має близько 250 грн. в місяць. При цьому основними джерелами витрат коштів студентів є харчування (76 % респондентів), транспортні послуги (61 %), мобільний зв'язок (55 %), одяг (46 %), комп'ютер (44 %). На навчальні матеріали витрачають кошти 32 % опитаних, на придбання газет, журналів та художньої літератури – 11 %. На подорожі, спортивні заняття, подарунки друзям, музичні носії тощо витрачає кошти лише незначна частина респондентів (10–15 %).

Як бачимо, основні витрати коштів студентів спрямовуються на життєво необхідні речі (харчування, одяг, транспорт), що може негативно впливати на навчальний процес через нестачу у студентів коштів на придбання навчальних матеріалів та інших необхідних для успішного навчання засобів.

Окрім побутових умов, якість навчання студентів визначається створеними для ефективного здобуття освіти умовами у навчальному закладі. Проведене анкетування дало змогу виявити ставлення студентів до умов навчання в НУ "Львівська політехніка" (табл. 3).

Таблиця 3

Рівень задоволеності студентів ІКТАМ умовами навчання у Національному університеті "Львівська політехніка"

Умови навчання	Відсоток респондентів, яких відповідні умови навчання у Національному університеті "Львівська політехніка"		
	задовольняють	не задовольняють	частково задовольняють
Кадрове забезпечення	41 %	4 %	55 %
Рівень забезпеченості студентів навчально-методичними матеріалами	37 %	35 %	28 %
Умови та можливості займатися науковою діяльністю	66 %	14 %	20 %
Стан матеріально-технічної бази	37 %	25 %	38 %
Рівень налагоджених міжнародних зв'язків ВНЗ	60 %	19 %	21 %
Система оцінювання знань студентів	65 %	12 %	23 %
Рівень організації дозвілля студентам	64 %	15 %	21 %

Як бачимо з табл. 3, передусім покращання вимагають рівень забезпеченості студентів навчально-методичними матеріалами, а також стан матеріально-технічної бази ВНЗ.

Серед основних пропозицій студентів щодо покращання умов навчання в НУ “Львівська політехніка” є:

- оновлення комп’ютерної техніки;
- поповнення бібліотечних фондів сучасною навчальною та науковою літературою;
- покращання інформаційного забезпечення студентів щодо конференцій, олімпіад, конкурсів, що проводяться в Україні і за кордоном;
- проведення ремонту навчальних аудиторій;
- оновлення навчальних планів окремих дисциплін відповідно до сучасних умов (із врахуванням сучасних досягнень науки та сучасних вимог на ринку праці).

Очевидним є те, що насамперед покращання вимагають ті умови навчання у ВНЗ, які перешкоджають успішному здобуванню знань студентами. Так, за результатами анкетування продуктивно здобувати професійні знання у НУ “Львівська політехніка” 40 % студентів заважає складність навчання у ВНЗ (завантаженість роботою, відведення значної частини матеріалу на самостійне опрацювання), 36 % – низька якість освітніх послуг (рівень подачі матеріалу, навчально-методичне забезпечення), 24 % – побутові умови навчання/проживання (зокрема, стан матеріально-технічної бази НУ “Львівська політехніка”).

Оцінювання умов навчання в ІКТАМ дає змогу зробити висновок, що першочерговим завданням, спрямованим на підвищення якості навчання в інституті, є покращання навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

Оцінити сильні та слабкі сторони НУ “Львівська політехніка” уможливило також вивчення критеріїв, за якими студентами було обрано саме Львівську політехніку як навчальний заклад для здобуття вищої освіти. Так, за результатами анкетування, 40 % студентів обрали НУ “Львівська політехніка” на основі отриманої ними інформації про цей ВНЗ із ЗМІ, рекламних повідомлень, рейтингових оцінок, 36 % – під впливом порад друзів, знайомих, які навчаються (навчалися) в НУ “Львівська політехніка”, решта респондентів – з інших причин (батьки/родичі працюють в НУ “Львівська політехніка”, оптимальне поєднання в НУ “Львівська політехніка” ціни та якості навчання тощо).

Результати проведеного респондентами ранжування характеристик НУ “Львівська політехніка”, які вплинули на вибір ними університету як навчального закладу для здобуття освіти уможливили сформулювати список критеріїв вибору НУ “Львівська політехніка” в порядку спадання їх пріоритетності для абітурієнтів (табл. 4).

Таблиця 4

**Критерії вибору НУ “Львівська політехніка”
як навчального закладу для здобуття освіти**

Критерії	Ранг
Імідж (репутація НУ “Львівська політехніка”)	1
Стан організації довузівської підготовки абітурієнтів	2
Умови надання освітніх послуг (стан матеріально-технічної бази)	3
Рівень акредитації НУ “Львівська політехніка”	4
Забезпечення НУ “Львівська політехніка” додаткових послуг для студентів (можливість навчання за кордоном за програмами обміну студентів, пропозиції на вільний час студентів)	5
Якість навчального процесу (викладацький склад, навчально-методичне забезпечення навчального процесу)	6
Розміщення НУ “Львівська політехніка” (зручність розташування, віддаленість НУ “Львівська політехніка” від місця проживання студента)	7
Рівень складності вступу до НУ “Львівська політехніка”	8
Існування військової кафедри на базі НУ “Львівська політехніка”	9
Інші	10

Сформований список критеріїв вибору НУ “Львівська політехніка” в порядку спадання їх пріоритетності для абітурієнтів вказує на напрямки діяльності ВНЗ, які вимагають удосконалення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Використання маркетингового підходу в ціноутворенні освітніх послуг зокрема, методу Ван Вестендорпа, дало змогу встановити, що існуюча вартість навчання на I–IV курсах на спеціальностях “Інформаційна безпека” та “Комп’ютерні системи” Інституту комп’ютерних технологій, автоматики та метрології Національного університету “Львівська політехніка” відповідає її оптимальному рівню з погляду споживача. При цьому існує незначний резерв підвищення плати за навчання, що не зумовить істотного впливу студентів.

Разом з тим проведене анкетування студентів уможливило виявити низку проблем, що перешкоджають успішному здобуванню освіти в Інституті комп’ютерних технологій, автоматики та метрології і вимагають нагального вирішення, а саме: недостатність навчально-методичного забезпечення навчального процесу; необхідність покращання матеріально-технічної бази інституту, зокрема оновлення комп’ютерної техніки; застарілість та нестача бібліотечних фондів; застарілість навчальних планів; несистематичне інформування студентів щодо конференцій, олімпіад, конкурсів, що проводяться в Україні і за кордоном.

Перспективною сферою подальших досліджень за проблемою є вироблення критеріїв оцінювання якості навчання у вищих навчальних закладах та формулювання на цій основі рекомендацій з розрахункового врахування якості навчання в процесі ціноутворення освітніх послуг.

1. Бадан А.А. *Філософські аспекти впровадження закордонних моделей у становленні сучасної української освіти* // *Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць.* – 2000. – Вип. 43. – К.: Український центр духовної культури, 2004. – С. 191–202. 2. Воловець Я. *Обґрунтування вартості навчання у ВНЗ* // *Економіка України.* – № 3. – 2003. – С. 68–71. 3. Жорняк Т.С. *Концепція стратегічних рішень у системі освітніх інновацій* // *Вісник Донецького університету економіки та права.* – Донецьк: ДонУЕП, 2004. – № 1. – С. 49–57. 4. Жук А.Я., Желябін Н.К., Ревун М.П. *Щодо проблем реформування системи управління освітою* // *Управління національною освітою в умовах становлення і розвитку української державності: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.* – Київ: МО України, АПН України, ДАККО, ІЗМН, 1669. – С. 71–76. 5. Закон України “Про освіту” зі змінами та доповненнями (<http://www.pravo-law.kiev.ua>). 6. Кондрашова Л. *Проблеми вищої школи у світлі національної доктрини розвитку освіти України* // *Вища освіта України.* – 2003. – № 1. 7. *Корпоративна культура організації XXI століття: Зб. наук. праць / Під ред. Г.Л. Хаєта.* – Краматорськ: ДДМА, 2004. 8. Ляшенко Ю.І., Безрученко В.С. *Інтранет як засіб підвищення ефективності управління персоналом вищого навчального закладу* // *Проблеми впровадження інформаційних технологій в економіці: Тези доповідей V наук.-практ. конференції.* – Ірпінь, 2004. – С. 455–459. 9. Малхорта Н.К. *Маркетинговые исследования: Практическое руководство.* 3-е изд. / Пер. с англ. – М.: Издательский дом “Вильямс”, 2002. – С. 777–778. 10. Пальчиков В.І. *До питання про правове вдосконалення системи управління та організації освіти в Україні* // *Вісник Національного університету внутрішніх справ.* – Харків. – № 27. – 2004. – С. 290–296. 11. *Равновесие в экономической системе переходного типа: предпосылки, механизмы, управление.* / Под ред. О.Л. Яременко. – Харків, 2004. 12. Скрипник А., Сунцова О. *Бюджетна децентралізація як шлях до Євросоюзу* // *Економіст.* – № 3. – 2005. – С. 26–29. 13. Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні” № 1013 від 4 липня, 2005 року. 14. Черенков А., Левина Т. *Обзор методов исследования цены (Pricing research)* // *Практический маркетинг.* – № 1. – 1999. – С. 12–18. 15. Шпотенко В.Д. *Методика визначення розміру плати за навчання студентів вищих навчальних закладів* // *Фінанси України.* – № 7. – 2003. – С. 43–50. 16. Юлдашев О.Х. *Концепція підвищення конкурентоспроможності вищої освіти та науки в Україні в аспекті Болонського процесу* // *Міжнародне економічне співробітництво України: Матеріали Міжн. наук.-практ. конференції.* – К., 2004. 17. Chernyshova S. *Are We in Business?* // *Business Management in Ukraine Reporter.* – 2003. – Issue 2. 18. Coupe T. *Economic forces at work in Academia* // *Magisterium.* – № 14 (Економічні студії). – 2004. – С. 17–21.